

Szabálytalan sajtókonferenciáról számol be olvasóink a riporter. Ezen ugyanis — a megszokottól eltérően — öt interjú-alany és egy riporter ül körül a Korunk szerkesztőségén tisztessen kopott íróasztalán. A Romániai Magyar Irodalmi Lexikon ügyéről van szó, amely sajtóvita után immár a gyakorlati munka fázisába jutott. A munka jelenlegi állásáról, a tervekről és a célkitűzésekről kérdeztem a szerkesztőbizottság történetesen jelenlévő tagjait.

— Először is: kik vesznek részt a Lexikon szerkesztésében?

Balogh Edgár: Nehéz lenne mindenkit felsorolni, mert egy körülbelül ötvenfős munkaközösség dolgozik a Lexikonon. A munka irányítását viszont egy tizenegyetagú szerkesztőbizottság végzi, mely név szerint felsorolásában így néz ki: Balogh Edgár, Benkő Samu, Jancsó Elemér, Jordáky Lajos, Kacsó Sándor, Kántor Lajos, Láng Gusztáv, Mikó Imre, Réthy Andor, Sóni Pál és Venczel József.

— Hogyan oszlik meg a munka a bizottsági tagok és szerkesztők között?

Balogh Edgár: Talán kezdjük azzal, hogy öt munkakört állapítottunk meg. Az első és legfontosabb az irodalmi munkakör, amelyben mintegy tíz munkatárs dolgozik és amelyet Láng Gusztáv vezet. A tudományos munkakör vezetője Mikó Imre, a sajtótörténeti Jordáky Lajos, a művészeti munkaköré Venczel József és végül az úgynevezett helytörténeti munkaköré jómagam vagyok. Persze, az egyes munkakörökön belül a munka tovább oszlik. Például a művészeti munkakörön belül a folklór-problémák Faragó József, a képzőművészetet Banner Zoltán és Murádin Jenő, a zenével Benkő András és László Ferenc, a színházzal Kötő József foglalkozik. A helytörténeti munkaközösségnek minden jelentősebb erdélyi városban van munkatársa. Mindemellett és mindezekkel párhuzamosan két átfogó munkamenetet állapítottunk meg. 1. A bibliográfiai munka; ezt Réthy Andor irányítja, és célja összeállítani az összes munkakörök könyvészeti anyagát. 2. A repertorium, vagyis a címszavak összeállításának munkamenete. Mi kétféle címszót különböztetünk meg; egyfelől vannak személyné címszavak, vagyis azoknak az íróknak, művészeknek, tudósoknak, publicistáknak a névsora, akik önálló címszóval szerepelnek; másfelől fogalmi címszavak, amelyek alatt irodalmi jelenségeket, intézményeket tárgyalunk.

— Időben, térben és tárgyát illetően, milyen határok között mozog a Lexikon?

Balogh Edgár: Erre, azt hiszem, egész pontos felelet rejlik a címben. Tehát mi az 1919 és 1989 közötti ötven év irodalmi anyagát fogjuk össze. Persze nemcsak szépirodalmi anyagát, hanem a tudományos, művészeti és a köziradalmat is. Például: Janovics Jenő mint színházigazgató nem kerülne be a Lexikonba, de mint színházíró természetesen igen. Vagy: Gy. Szabó Béla, aki mint grafikus nem került volna be, szintén címszót kap, mint „könyves ember”. Persze az ötven évben való gondolkodás más problémákat is felvet. Itt van mindjárt a Benedek Eleké. Elete és munkásságának java az 1919 előtti időszakra esik, és csak tíz esztendő él Romániában. Mi nem tárgyaljuk az egész életét és életművet arányos részletességgel, nálunk a hangsúly arra az időre esik, amit Romániában töltött. De sok ilyen eset van. Az Áprilyé is például, aki a második világháború után Magyarországra költözött. Itt is azonos az elv. Tehát: mi nem akarjuk helyettesíteni a Magyar Irodalmi Lexikont, mi a romániai életkezetben lezajlott munkákra koncentrálnunk. És szerves része anyagunknak a fordításirodalom is, amely a román irodalom értékeit közvetítette a magyarság felé.

— Térjünk akkor rá az egyes munkakörök tevékenységére.

Láng Gusztáv: Az eddigi munkáról csak annyit, hogy fél éven keresztül heti gyűléseken kialakítottuk a konkrét munkamenet mellett a Lexikon profilját is. Irodalomközpontú lexikont

akarunk szerkeszteni. Ilyen értelemben bizonyos aránytalanságokkal is számolnunk kell, mert például a sajtóorgánunkok közül főleg azok kapnak nagyobb teret és hangsúlyt, amelyek irodalomtörténeti szerepet tölthetnek be. A tudományok közül pedig elsősorban a human tudományok; folklór, irodalomtörténet, történelem. A Lexikon gerincét tehát a szépirodalommal foglalkozó címszavak adják. A munkának ilyen értelemben kétfős funkciója lesz: 1. Irodalomtörténeti összefoglaló, értékelő; 2. tudósító, adatközlő, számba vevő. Az első funkcióját azáltal teljesíti a Lexikon, hogy a kész, lezárt életművekről irodalomtörténeti értékelést nyújt. A másodikot úgy, hogy a Lexikonnak az irodalom kataszterévé kell válnia, vagyis a pályájuk kezdetén tartó, irodalomtörténeti jelenségként még nem kezelhető fiatal tollforgatóknak is szerepelniük kell a címszavakban... Ennyit a személyi címszavakról. A fogalmi címszavakról is valamit. Ide bekerülnek bizonyos irodalomtörténeti „polémák”, például az 1929-ben zajlott „vallani és vállalni” vita. Fontosak az intézménytörténeti címszavak, mint amilyen Erdélyi Szépművés Céh, Munkás Athenaeum, irodalmi társaságok. Ezek mellett megtalálják az olvasó az olyan elméleti fogalmakat is, mint az avangardizmus. Csakhogy mi nem szándékozunk fogalmi meghatározásokat adni, mi az avangardizmusnak a romániai magyar irodalomban való jelentkezéséről írunk.

— Miután a romániai magyar irodalom kis-csüt mindíg folyóiratközpontú volt, feltételezem, a Lexikon szerkesztésében nagy szerepet kapnak a sajtótörténeti kutatások.

Jordáky Lajos: A sajtótörténeti anyag bizonyos vonatkozásban valóban kiegészíti az irodalmat. Az ötven év minden sajtótermékét át- tanulmányozzuk, nemcsak a napi- és hetilapokat meg folyóiratokat, hanem a naptárakat, almanachokat, évkönyveket is. Függetlenül attól, hogy egy-két számot éltek meg vagy több évfolyamot. Így aztán mintegy kétezer sajtótérmmel kell számolnunk. Természetesen ezek mindegyike nem kaphat önálló címszót, erre elsősorban az irodalmi lapokat és a jelentősebb napi- és heti lapokat érdemesítjük. De lesznek ilyen címszavaink: színházi lapok, filmművészeti lapok, zenei lapok stb. Külön címszó alatt foglalkozunk például a népegészségügyi lapokkal is. Igen nagy figyelmet szentelünk a különböző irányzatú munkásszolgalmi és szak- szervezeti sajtóknak; ötven év alatt több mint négyszáz ilyen legális vagy illegális újság jelent meg. Közülük van olyan is, amelyben a munkásirodalom csiráit lehet felismerni; például az 1932—33 között Józsa Béla és Nagy István szerkesztette *Irjatok* című illegális folyóirat, amely számonként hatvan oldalon jelent meg és három számot ért meg. De számos jelentős legális terméket is számon tartunk: a kolozsvári *Fülszó*-t és *Romániai Népszavát*-t, a Marosvásárhelyen megjelent *Marosvölgyi munkás-t*, a brassói *Világosság*-ot. Erre sajtótörténeti jelenség a két, illetve három nyelvű román, magyar, német folyóiratok. A nagyváradi *Auróra* például, melynek egyik szerkesztője Salamon László volt. A sajtótörténeti anyag sokban gazdagítja az irodalmat. Számos írónk van, aki lapot is szerkesztett: Tompa László, Szentimrei, Kacsó Sándor, Nyírő. De van sok olyan publicistánk is, aki nem fejtett ki irodalmi aktivitást, munkássága mégis jelentős és fontos. Szász Endre, a *Keleti Újság* szerkesztője és Paál Árpád, vagy szocialista oldalon Józsa Béla, Hoffer Géza. Jelentős mértékben hozzájárulnak az irodalomtörténeti anyag gazdagításához a kisvárosokban megjelent újságok. A Zilahon megjelent *Szilágyosság* például annyit ad a lexikonnak, hogy legelőször mintegy 1000 oldalt tesz ki. De más vonatkozásban is fontos a vidéki sajtó tüzetes kutatása. Sok írónk vidéki lapokban indult, mint Markovits Rodion, aki Szatmáron kezdett, nos, Szatmáron a két világháború között mintegy 90 sajtóterméket tartanak nyilván.

Benkő Samu: Egy általánosabb jellegű közbevetésem volna. A Lexikon nem akar az ötven esztendő dísztemetkezésé helye lenni. Mi nem a szellemi élet emlékművét faragjuk, hanem azt szándékozzuk megmutatni, hogy mi volt és az mit ér. A szellemi jelenség mai funk-

ciójából kiindulva, megmutatjuk annak történelmi töltését.

Láng Gusztáv: Ugyanis itt egy egészen sajátos helyzet áll elő. Egy szakszótár mindig az illető tudományág összefoglalása. Mi irodalmi lexikont szerkesztünk olyan körülmények között, amikor irodalomtörténetírásunk nem jutott még el az összegzésig. Tehát a Lexikon egy kicsit az irodalomtörténeti munka előfutára és ösztönzője is egyben. Ebben rejlik a kutatómunka nehézsége, de a fontossága is.

Benkő Samu: És ha már a sajátosságoknál tartunk, hadd folytatom egy másikkal. A romániai szellemi élet egyik sajátossága a különböző művelődési területek összefolyása, összemossága. Ez tulajdonképpen gyengeség, de ez lehetővé teszi ugyanakkor azt is, hogy minden irodalmi keretben láttassunk. Könnyebben megtalálhatóak a bekötő szálak, amelyek előző hagyományokhoz kötnék. Itt van egy címszó: a Bolyaiak emlékezte, amely alatt a két nagy matematikusnak, úgy is mint szimbólumnak, a romániai szellemi életben való jelenlétét, hatását követjük nyomon. Példa rá Ady. Ady nem esik bele a tárgyaló időbe, de az Ady-kultusz címszó alatt szerepelni fog, s ebben tisztázunk melyik nemzedék hogyan viszonyult hozzá, kik tagadják, kik követik, milyen volt a hatása a mi irodalmunkra.

— Hány címszót tartalmaz majd a Lexikon?

Venczel József: Körülbelül ezer-ezerkétszáz címszót, de ez a kérdés még nincs lezárva. A repertorium ötletet ad a munkatársaknak és ugyanakkor rendszerezési eredményeiket. Igen fontos itt a különböző munkakörök kutatásainak koordinálása és a szintézis-teremtés. Egy-egy címszóban például több munkakör kutatásának az eredménye összegződik, mert az egyes személyek, intézmények vagy jelenségek különböző megnyilvánulási formákban állnak elő. Egy író munkásságát tanulmányozhatja mondjuk a tudományos, az irodalmi és a sajtó-munkakör párhuzamosan, de az eredmény mégis egy címszó alatt jelentkezik. Ilyenformán a repertorium a szerkesztés végső formájának előkészítése. A repertorium ugyanakkor szükségessé teszi a bibliográfiai munkát. Ez a dokumentációs és tervező munkakör állandóan kölcsönösen hat egymásra.

Balogh Edgár: Ehhez kapcsolódik még a kérdőív, amelyet már kiküldtünk az íróknak, s amelyben az író emlékszik munkásságáról. Sajnos, igen gyakran rosszul, pontatlanul. Ezért minden címszó írója megkapja egyfelől a bibliográfiát, másfelől a kérdőívet a személyi adatokat, s rá az a feladat hárul, hogy ellenőrizze az adatok helyességét és újraolvassa, értékelő vizsgálat alá vegye a művet.

— Fényképeket is közöl a Lexikon?

Balogh Edgár: Csak az elhaltak fényképeit vagy irodalomtörténeti értékű csoportképeket. És természetesen könyvlemlapok, kéziratok, illusztrációk hasonmásait. Még valamit le kell szőgeznem: kerüljük a lexikonok nyelvét nehezkessé tevő rövidítéseket. Olvasmányos lexikont szeretnénk szerkeszteni.

Venczel József: A repertoriumban olyan címszavak is szerepelnek, amelyek épp ezt a célt, az olvasmányosságot szolgálják. Például: *íróink ars poética*ja.

— Mit hasznosítanak előző lexikonszerkesztők tapasztalataiból?

Venczel József: Elsősorban felhasználjuk az előző lexikonok adatait. Osvát Kálmán *Erdélyi Lexikonára* gondolok itt, vagy az 1934-ben *Erdélyi Monográfia* címmel megjelent képes lexikonra, amely az Osvátét igyekszik kiegészíteni.

Balogh Edgár: Természetesen az előző lexikonszerkesztőket ért bírálatot is hasznosítjuk. A Magyar Irodalmi Lexikonból sok név kimaradt. Ennek elkerülése végett diákcsoportok tanulmányozzák az egyes folyóiratok kollektívát, és mindenkit, aki csak egy cikket is írt, felvesszük egy névsóra. A helytörténeti munkakör tagjai „helyi nagyságokra” hívják fel a figyelmünket meg helyi sajátosságokra. Az egyes városok irodalomtörténeti szerepéről is írunk a Lexikonban. Bukarestnek már a két világháború között is jelentős szerepe volt. Ott

működött a Koós Ferenc Kör, ahonnan Szemer Ferenc elindult. Vagy ott van Nagyenyed, ahol egy időben könyvkiadó is működött. Sepsi-szentgyörgy, amelynek ma érdekes fiatal író-csoportja van. Sajátos jelenség, hogy időnként az irodalmi gécek eltolódnak. Az avantgarde központja kétségtelenül Arad és a Szántó György Periszkópja. Egy-egy alkotó jelenléte irodalmi jellegű ad egy városnak. Várának Tabéry és Horváth Imre. Temesvárnak Franyó Zoltán, Brassónak a két háború között a Brassói Lapok és Kacsó Sándor vagy Szemer Ferenc. Jellegzetes irodalomtörténeti jelentőségű falvaink is vannak: Kisbacon, Mészék, Alsókocsály, Csucs, Sztána.

— Hány kötetre tervezik a Lexikont?

Venczel József: Nyomatásban több mint ezer oldal lesz. A kötetek száma a nyomdatechnikától függ.

— Számításaik szerint mikor jelennek meg?

Balogh Edgár: Az Irodalmi Könyvkiadóval kötött szerződésünk értelmében 1970-ben kell átadnunk a kéziratot és 1971-ben jelenne meg. Addig azonban egy ivnyi terjedelemben kiadunk egy prospektust, válogatott címszavakból, 1970 elején, amely a stílus-normákat lesz hivatott kialakítani. Mert a Lexikon stílusának a kialakítása nem egyszerű kérdés: stílörnek, ökonomikusnak kell lennie és ugyanakkor olvasmányosnak is.

Beszélgetésünket itt megszakítottuk. Ígéretet tesszünk azonban az olvasóknak, hogy ezekre a nagyon fontos és egész közéletünket érintő kérdésekre még visszatérünk — a tájékoztatás, de ha eredményesnek ígérjük, az alkotó véleménycsere és vita igényével is.

HUSZAR SÁNDOR

Rusu Ştefan: Anyaság

(Folytatás a 3. oldalról)

en arra szeretnék utalni ezzel az írásjellel, hogy a *Város a ködben* elsősorban épp annyira nem városregény, mint ahogy a gyermekkor regényének is csak nagy leszűkítés árán mondható. Persze, városregény is, mint ahogy a gyermekvilág szempontjából is elemezhető; hiszen a szerző megírja utószavában, hogyan fogott tollat egy irodalomtörténeti pillanat szociográfiai újdonságának hatására, s hogyan akarta megírni, falurajzok példáját követve, egy kispolgári világ válságának a monográfiáját. De hát néhány „erdélyi emlékiró” mellé is odaállítatnánk Méliusz Józsefét, mert azoknak önkínzásig vitt vallomásaival is társulnak bennünk e családregény és e városkép profetikusán leleplező sorai. És éppen ebben a profetikus-indulatlanságban következik be a líraírságnak az a győzelme, amelyet ez a regény példáz legjobban a romániai magyar irodalomban.

Csakhogy: amikor megbizonyosabbak lehetünk arról, hogy az epikumot kihajították egy bizonyos korizálás ajtaján, akkor lép vissza csendesesen, anélkül, hogy felhívna magára a figyelmet, ez az epikum az ablakon.

Arról van ugyanis szó, hogy

például minél kevésbé minősítjük regénynek olvasás közben a *Város a ködben*-t (azaz minél világosabban látjuk, hogy analitikus esszével van dolgunk), annál inkább regényyszerű összetartást ér el bennünk ez a szekáns anti-epika. Tényleg a líraírság kiteljesedése epikánkban a letűnt pillanatoknak és a lehető legszubbjektivebb újraalkotása; ugyanakkor azonban társadalmi öszképe, hatása semmivel sem szegényesebb, mint bármiféle, eddigi konvenciókból táplálkozó epikáé. Sőt!

Nincs különben semmi megfoghatatlan ebben; ne misztifikáljuk el az alkalmat se a szerző „titkait”. Amit ugyanis mások a narrációra, a cselekményre, a konfliktus vagy a jellem kibontására bíztak, azt a funkciót teljesíti ebben a regényben a felmérhetetlenül felfogott pillanat expresszivitása. És ez az a pont, amelynél Méliusz József túllép a Proust varázskörén, illetőleg prousti indításait az expresszionisták irányába fejlesztéi tovább. Nem véletlen, hogy a *Város a ködben* ügyét Dési-Huber István karolta fel a legnagyobb szeretettel annak idején; legközelebb ő érezhetet magához ezt a prózát. És mindenki, akit művészként vagy művelőzként elérték a tízes és húszas évek német és

magyar expresszionistáinak — grafikusainak, festőinek, költőinek — egy művészettörténeti pillanatot mindenképpen jobban jellemző sokkhatásai.

Ezzel pedig elérkezünk Méliusz József regénye legművészi és kevésbé művészi) elemeinek a meghatározásához is.

Feltétlenül utaltam arra, hogy az író emlékeinek ósanagából hogyan yegjedeseznek ki adott pontokon, egy-egy action gratuite-szerű impulzus hatására azok a nagyjelenetek, amelyek modern építészeti megoldásként mintegy vállukon hordozású kavargó fejezetek minden terhét. Nos, ezeket a nagyjeleneteket bátran hasonlíthatjuk az expresszionista grafika jellegzetes alkotásaihoz, amelyek bizonyos részletek felnyitásával új rendet teremtenek belső világunkban. Az az action gratuite-szerű ebben az expresszív képalkotásban tehát — éppen mert a lélek legmélyéről feltörő, váratlan döntések eredménye — valójában a társadalmilag elkötelezett művész alkotói tettét jelzi; ez a regény ezekben a drámai nagyjelenetekben nyeri el igazi értelmét. Az „időben látomásra alakult” pillanatok bennünk válik tulajdonképpen igazazz. Konkrét történetiségében és társadalmi tendenciósában éppen úgy, mint humán hite-

lében. Ezek Méliusz József prózájának a csúcspontjai.

Ott vannak viszont a sokak által kérdésessé tett és számomra is kérdéses publicisztikai kitérők... Nem általában a publicisztikai hevílet a *Város a ködben* oldalain, mert nélkül elképzelhetetlen lenne a költő belső utazása. Hanem azokra a néha paroxizmussá fokozott kommentárokat gondolok, amelyekkel az író még egyszer (vagy újra meg újra: tizezredszer is) epét, savat, követ szór mindarra, amit amúgy is megsemmisített már regényének minden részletével és egészében.

Stílustörténetileg kétségtelen számomra, hogy ezek a publicisztikai kitérők a művésztörténetben „aktivistának” nevezett expresszionista avantgarde egykori fejevertárából valók, s eszmetörténetileg egy adott — a népről előtti — korszak harcok írásművészetére utalnak vissza, amelynek képviselői becültebbeli kötelességüknek tartották, hogy lépten-nyomon „megbótrákozassák” a kispolgári-polgári emlékekkel terhelt olvasót. És nem is az a kérdés számomra, hogy az a mai olvasó, aki a szocialista humánizm kiteljesedésének az eszmevilágában él, hogyan asszimilálja tegnapi barikádharckokat ezeket a legextrémabb vetületeit. Mind-

ez tudniillik az egész kérdésnek csak az egyik oldala. Ami viszont a legfontosabb a regény értékelése szempontjából: vajon szerves része-e ezek a publicisztikai kitérők Méliusz József kollástechnikával kialakított művészi képeinek, vagy keletkezések pillanatában is kárára voltak már ezeknek a képeknek? Azt hiszem, ezzel az utóbbi esettel állunk szemben. Arról a különbségről van itt szó (Méliusz regényén belül is), ami például Brecht színpadát Brecht színpadává tette (többek között) a Piscatoréval szemben. Mert Brecht színpadán a publicisztikai elem mindig része a kiteljesedő expresszív művészi képeknek, Piscator viszont nehezebben tudja művészi asszimilálni — a saját kommentárait. Ugyanígy: a lélekvándorlásait megrendítő-keservesen újraélt Méliusz toronymagasan felette áll az önmagát megkomentáló íróknak.

Ezért nem elég egyenletes művészi teljesítmény ez a legundatósabb regényünk. Mert lávaszerűségében helyenként formátlannak, illetve: formátlansága nincs mindig alárendelve a formátlanságból új világot teremtő alkotó művészetének. Ezt a formátlanságot tehát nem azok oldaláról kifogásolom, akik más konvenciókból kiindulva idegenkednek

mondjuk a *Város a ködben* írásmódjától. Attól idegenkedem, ami ha részletekben is, ha csak pillanatokra is, de el-takarhatja előlem a regény lényegét.

Nemcsak a gyermekekről szóló regény ez, állapítottuk meg fentebb, hanem partraszállás mikrokozmoszunk feltáratlan táján. Nemcsak városregény, tehettük ehhez most hozzá, hanem egyenletlenségében is rendkívül jelentős eszeizátlós vallomás arról a tragikus életérzésről (arról a levelezhetetlen feszültségről), amely azokat fogta el, akik tisztán látták egy ellenforradalmi világ lényegét a fasizmus közép-európai előretörésének éveiben, s a végző kibontakozásba vetett hitüket se veszítették el soha egy pillanatra sem, de egyre jobban megsejtették azt is, micsoda kataklizmákon át vezet az út — az ő egyéni útjuk is — a világtörténelmi kibontakozás felé. Nemcsak „város a ködben”, nemcsak Temesvár az első világháborúban, nemcsak kisváros- és kispolgár-kutatás a falukutatások idején, hanem mindebben és mindezen jóval túl is követte, de annál drámaibb vallomás azoknak a lélküléről, akik az embertelenség egyre fullasztóbb ködében leleltáharca készültek ör-helyeiken az emberért, az em-